

Інноваційний формат сучасного уроку історії

(Методичні рекомендації)

зі спеціальностей 014 «Середня освіта»
(історія)» та 302 «Історія та археологія»

для студентів денної та заочної форм навчання
факультету історії, політології
та міжнародних відносин

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Інноваційний формат сучасного уроку історії (*Методичні рекомендації*)

зі спеціальностей 014 «Середня освіта» (історія)»
та 302 «Історія та археологія»
для студентів денної та заочної форм навчання факультету
історії, політології та міжнародних відносин

Чернівці, 2021

Друкується за ухвалою Вченої ради факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича від 24 листопада 2021 р., протокол №4.

Інноваційний формат сучасного уроку (Методичні рекомендації)
/Укладачі: д.і.н., проф. Добржанський О.В., к.і.н., асист. Богачик Т.С.
Чернівці, 2021. 32 с.

Методичні рекомендації розроблено на основі навчального плану факультету історії, політології та міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича і призначені для студентів денної та заочної форми навчання спеціальностей 014 «Середня освіта» (історія) та 302 «Історія та археологія». У збірнику подані основні інтерактивні методи та технології, які використовуються на сучасному уроці історії, структурований виклад особливостей нестандартних занять.

Папір офсетний. Формат 60x84/16.
Умов. друк. арк. 1,86. Зам. № 46. Тираж 100 прим.
Виготівник: Яворський С.Н.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 18 від 17.03.2009.

Зміст

Вступ.....	4
Розділ I. Інтерактивні методи та прийоми на уроці історії	5
Розділ II. Інтерактивні методи, прийоми, технології кооперативного та колективно-групового навчання	7
Розділ III. Нестандартні уроки історії.....	21
Література.....	32

Вступ

У сучасних умовах модернізації змісту освіти важливе місце відводиться уроку – основній формі організації навчання. Для того, щоб він був якісним та ефективним, важливо врахувати сучасні підходи, визначені Концепцією Нової української школи, вибирати засоби й методичні прийоми для кожної його частини, новітні технології викладання історії. Знайомство студентів спеціальності 032 «Історія та археологія» та 014 «Середня освіта (історія)» з інтерактивними технологіями та методами на сучасному уроці історії – важливий крок до знайомства майбутніх учителів з азами особистісно зорієнтованого навчання, оскільки вони сприяють соціалізації особистості, розвивають критичне мислення.

Сучасний урок історії – це продуктивний урок, на якому учні не тільки відтворюють набуті знання при опануванні нового змісту, де панує ефективне навчання, а й вчаться аналізувати, критично відноситися до джерел інформації, роблять власні висновки. Саме тому варто застосовувати, окрім традиційних методів та технологій, інтерактивні форми навчання, які повною мірою забезпечують комплексну реалізацію освітніх, виховних та розвиваючих завдань уроку, формують ключові компетентності школярів.

Поєднання інтерактивних методів та технологій навчання на уроках історії зумовили відступ від чіткої структури комбінованого уроку та появи нестандартних (нетрадиційних) уроків. Такі нові форми освітньої діяльності з історії внесли інтерактивні зміни у діяльність і вчителя, і учнів, перетворюючи їх на ігрову (моделюючу), оціночно-дискусійну, рефлексивну діяльність, де переважають проблемно-пошуковий метод, методи стимулювання інтересу та мотивації навчальної діяльності учнів. Таким чином, з використанням інтерактивних методів та технологій навчання відбувається переорієнтація з пасивних форм навчання на активну творчу навчальну працю.

РОЗДІЛ I

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ ТА ПРИЙОМИ НА УРОЦІ ІСТОРІЇ

Сучасний урок історії вимагає від педагога особистісно орієнтованого підходу до учнів. Тому готуючись до кожної зустрічі з вихованцями необхідно продумувати його структуру та мету, визначати методи та прийоми, які варто використати, які інноваційні технології можна застосовувати. Адже педагогічна діяльність за своєю суттю – творча, і щоб досягти значних результатів, необхідно відбирати ті методи та форми освітньої діяльності, що зміцнюють позиції у взаєминах «учитель-учень». Водночас варто постійно вносити елементи новизни, інтеграції, щоб викликати інтерес до вивчення історії.

Загальноприйнятим є твердження, що інноваційні технології – це цілеспрямований системний набір прийомів, засобів організації освітньої діяльності, що охоплює увесь процес навчання від визначення мети до одержання результатів.

Дефініція «інтерактив» походить від слова «interact», що у перекладі з англійської мови означає «взаємодіяти», «здатний до взаємодії». Отже, це співнавчання, взаємонавчання, у ході якого і учень, і учитель виступають рівноправними суб'єктами освітнього процесу, який, у свою чергу, сприяє формуванню в учнів комплексу знань, навичок та вмінь.

Водночас інтерактивне навчання як освітній діалог між викладачем та учнем матиме результат, якщо базуватиметься на таких принципах:

- *принципі активності* (залучення усіх учнів до активного спілкування та обговорення питання);
- *принципі зворотного зв'язку* (заохочення до обговорення та висловлення аргументів або заперечень);
- *принципі довіри у спілкуванні* (розвінчування стереотипу суворого учителя та пасивного учня, який сприймає готову інформацію);

- *принципі експериментування* (активний пошук учнями нових ідей та шляхів вирішення поставлених завдань);
- *принцип рівності позицій* (не нав'язування тих чи інших думок, тверджень).

У сучасній вітчизняній педагогічній науці існують різноманітні підходи до класифікації інтерактивних технологій та методів навчання. Найбільш приємливою є класифікація О. Пометун, яка структурує інтерактивні методи та технології відповідно до сформованої мети уроку та форм організації освітньої діяльності.

Процес збагачення учнів знаннями з історії передбачає застосування і системи методичних прийомів. Нагадаємо, що методичний прийом – це частина методу, за допомогою якого сам метод реалізується на практиці. Разом з тим, це засіб реалізації методу, його складова частина, деталь, елемент, зрештою окремий крок у пізнанні діяльності, що виконується при застосуванні того чи іншого методу.

Складність поєднання системи методів та прийомів навчання пов'язана з різноманітністю видів діяльності вчителя і учнів на уроці, оскільки обраний інтерактивний метод потребує для свого застосування найефективніші прийоми, які скеровують пізнавальну діяльність учнів. Відповідно методичні прийоми поділяються на словесні, наочні та практичні.

Інтерактивні методи навчання і методичні прийоми можуть мінятися місцями, замінювати один одного. Зауважимо, що одні і ті ж методичні прийоми можуть бути використані у різних методах. Разом з тим, один і той же метод в освітньому процесі може включати різні прийоми.

РОЗДІЛ II

ІНТЕРАКТИВНІ МЕТОДИ, ПРИЙОМИ, ТЕХНОЛОГІЇ КООПЕРАТИВНОГО ТА КОЛЕКТИВНО-ГРУПОВОГО НАВЧАННЯ

За кооперативного та колективно-групового навчання учнів, яке передбачає співробітництво учнів у групах можна застосовувати такі інтерактивні методи: *«акваріум»*, *«відкритий марафон»*, *«мозковий штурм»*.

Метод «акваріум» передбачає наступний алгоритм роботи у малих групах. Учитель об'єднує учнів у дві-чотири групи та пропонує їм завдання. Приміром, вивчаючи у 8 класі на уроці історії України тему «Лівобережна Гетьманщина наприкінці XVII ст. Початок гетьманування І. Мазепи», учитель після створення малих груп, пропонує для обговорення тезу: «Українські історики мають різні думки щодо періодизації доби Руїни. Яка з них вам здається найбільш доцільною: 1) Період від смерті Б. Хмельницького в 1657 р. до початку гетьманування І. Мазепи в 1687 р.; 2) Період від придушення повстання Пушкаря і Барабаша в 1658 р. до складання булави гетьманом П. Дорошенком у 1676 р.; 3) Період від розколу Гетьманщини на Правобережну і Лівобережну у 1663 р. до остаточного розподілу території Гетьманщини між Річчю Посполитою та Московською державою в 1686 р.?»

Одній з груп пропонується розміститися у центрі класу, утворивши своє маленьке коло, розпочати обговорювати запропоновану вчителем проблему. Завдання зачитується вголос і обговорюється до 5 хв. у групі, використовуючи метод дискусії. Решта груп уважно слухають дискусування, а після самі обговорюють, чия думка була більш аргументованою. Це допоможе укласти і відтворити хронологічний ланцюжок ключових подій Руїни.

Інший інтерактивний метод колективно-групового навчання – *«відкритий мікрофон»* передбачає такий вид навчальної діяльності, коли

кожен учень може висловити свою думку лаконічно, відповідаючи на запитання. До прикладу, на початку вивчення теми «Початок національно-визвольної війни» у 8 класі учитель ставить запитання класу, пропонуючи учням якийсь предмет (ручку, олівець тощо), який виконуватиме роль уявного мікрофона. Учні передаючи його один одному, по черзі беруть слово. Після запитання учителя «У чому Б. Хмельницький вбачав основну причину війни українців із поляками?», надається слово тільки тому учневі, хто отримує «уявний» мікрофон. Учитель наголошує, що коли хтось висловлюється, інші школярі не мають права перебивати, щось говорити або вигукувати з місця. Водночас учитель наголошує на лаконічності висловлення думки.

Результативним є інший інтерактивний метод колективно-групового навчання, так званий «*мозковий штурм*» або «*мозкова атака*». Це метод обмірковування над проблемою, до якого залучаються усі учні класу, бо «йдуть на неї в атаку». Приміром, вивчаючи у 9 класі тему «Західноукраїнські землі у складі Австрійської імперії», учитель пропонує обміркувати учням відповідь на питання «Що втратили і що отримали західні українці, опинившись під владою австрійських Габсбургів. Які завдання їм необхідно було вирішувати в нових умовах?»

Звичайно, дев'ятикласники будуть трактувати різні варіанти відповідей, що дасть можливість вільно висловлювати свої думки та назбирати якомога більше ідей-відповідей щодо поставленого питання від усіх учнів упродовж короткого часу на уроці. Учителю варто записати проблемне запитання на дошці. Окрім того, можна записувати усі висловлені думки-відповіді на дошці або ж на ватмані паперу, не оголошуючи зауваження або коментуючи чи щось запитуючи додатково учнів. На завершення «мозкового штурму/атаки» записані відповіді обговорюються. Для ефективного включення учнів до інтерактивної діяльності можна

застосувати алгоритм-пам'ятку (послідовний перелік дій) на окремому аркуші або ж слайді.

Існує ще один різновид інтерактивної «мозкової атаки/штурму», так званий *«брейнрайтінг»*. Його методика нагадує техніку «мозкової атаки», проте учні в групах висловлюють свої пропозиції не вголос, а пишуть свої ідеї, думки, відповіді лаконічно на листках паперу, а потім обмінюються один з одним. Ідеї, які висловлюють сусіди по групі, сприяють появі нової ідеї, яка занотовується в отриманий листок.

Зауважимо, що при цьому здійснюється поділ на дві групи: «генераторів ідей» (учнів, які не тільки володіють певною сумою знань з теми, що вивчається, а мають яскраву фантазію, здатні підхоплювати ідеї та розвивати їх) і «аналітиків» (учні, які добре володіють навчальним матеріалом, мають здатність критично оцінити висунуті ідеї). Як і «мозкова атака»/ «штурм», так і «брейнрайтінг» будуть мати гарний результат, якщо будуть дотримані наступні умови: відсутність будь-якої критики; заохочення пропонованих ідей; рівноправність усіх учасників під час роботи в групах; обов'язкова фіксація всіх висловлених ідей.

Інтерактивною технологією колективно-групового навчання виступає *«коло ідей»*, метою якої є вирішення суперечливих питань, створення переліку ідей та залучення усіх учнів до обговорення проблеми. Найперше за алгоритмом проведення «кола ідей» учитель ставить дискусійне питання та пропонує обговорити його в малих групах. Приміром, вивчаючи у 8 класі на уроці історії України тему «Лівобережна Гетьманщина наприкінці XVII ст. Початок гетьманування І. Мазепи» можна запропонувати дискусійне питання: «Чому, на вашу думку, у подіях 60-80-х XVII ст. не вдалося зберегти єдність України? Назвіть факти, які підтверджують, що жоден із союзників українських гетьманів не відстоював інтереси України, а переймався лише власною вигодою».

Усі групи після обговорення даного питання, по черзі представляють лише один аспект обговорюваної проблеми. Під час обговорення теми на дошці складають перелік зазначених ідей. Коли всі ідеї щодо розв'язання проблеми буде висловлено, можна звернутися до розгляду проблеми в цілому і підбити підсумки роботи.

Для обговорення будь-якої гострої проблеми з діаметрально протилежних позицій можна застосовувати іншу інтерактивну технологію *«карусель»*. Вивчаючи тему «Україна наприкінці 1919 – на початку 1920 рр.» у 10 класі, як варіант, можна запропонувати питання для обговорення: «Якими були місце і роль Першого зимового походу Армії УНР в Українській революції 1917 – 1921 рр.». Безперечно, обговорення даного питання сприятиме інтенсивній перевірці обсягу й глибини наявних знань з теми, а також розвиватиме вміння аргументувати свою позицію.

Для ефективного результату *«історичної каруселі»* необхідно розставити стільці для учнів у два кола: ті учні, які сидять у внутрішньому колі, розташовані спиною до центру, а в зовнішньому – обличчям. Таким чином, кожен учень сидить навпроти іншого. Внутрішнє коло учнів – нерухоме, а зовнішнє – рухливе: за сигналом учителя всі його учасники пересуваються на один стілець вправо і опиняються перед новим партнером. Так необхідно пройти «повне коло», обговорюючи дане завдання.

Водночас дану технологію «каруселі» можна застосовувати і під час вивчення нового матеріалу для збирання інформації. До прикладу, на уроці історії України в 11 класі з теми «Адміністративно-територіальні зміни й зовнішньополітична діяльність УНР» можна запропонувати охарактеризувати процес визначення державних кордонів УНР у післявоєнних міжнародних договорах, використовуючи знання з всесвітньої історії, а також проаналізувати операцію «Вісла» з точки зору порушення прав людини. Тому у такому випадку кожен учень «каруселі», який сидить у зовнішньому колі, має аркуш з конкретним питанням (договором, територією

України) й під час переміщення збирає максимум інформації, аспектів, поглядів із зазначеної проблеми. Наприкінці «каруселі» заслуховуються окремі відповіді, обговорюється те, які питання виявилися особливо складними, продуктивними чи, навпаки, швидко вичерпалися й чому.

Сприяють також якісному засвоєнню навчального матеріалу з історії інтерактивні технології. Зокрема це найперше технології ситуативного моделювання, до яких відносять імітаційні та рольові ігри. Їх варто практикувати на уроках історії у 5-8 класах. Саме ці технології розвивають уяву та навички критичного мислення, формують спроможність знаходити і розглядати альтернативні варіанти дій. Зрештою, це дидактичний засіб розвитку творчого мислення.

Продуктивними у 5-8 класах є *рольові ігри*, у процесі яких виробляються дії, тактика, поведінка конкретної особи. Так розробляється сюжет-п'єса, між учнями розподіляються ролі з обов'язковим змістом.

За дидактичною метою ці ігри поділяються на актуалізуючі, формуючі, узагальнювальні, тренінгові, контрольні-корекційні. За характером педагогічного процесу – пізнавальні, виховні, розвивальні, продуктивні, творчі, діагностичні тощо. За формою взаємодії учасників – індивідуальні, групові, змагальні, компромісні, конфліктні. За рівнем проблемності – проблемні, неproblemні.

Варто налаштувати учнів на те, що у процесі створення ігрової ситуації значущою є кожна роль. Важливо проникнутися нею і, навіть найпростішу роль можна зіграти так природньо, що гравець може оцінюватися найвище. Для підготовки учнів до рольової гри можна запропонувати, наприклад, завдання на складання розповідей від першої особи про ту історичну епоху, в якій вона живе. Приміром, під час вивчення у 6 класі теми «Грецьке суспільство та повсякденне життя» можна запропонувати рольову гру «Один день афінського громадянина або життя поліса», вивчаючи тему «Римська республіка» – рольову гру «Життя

заможної римської сім'ї в домашній». На уроках історії України у 7 класі під час вивчення теми «Русі-України за перших князів» можна запропонувати рольову гру за темою «Один день у слов'янському поселенні», або ж рольову гру-уявний діалог, який міг би відбутися між руським дружинником князя Аскольда, що прийняв християнство під час візантійського походу, і киянином-язичником. А після ознайомлення з суспільно-політичним устроєм і господарським життям Київської Русі, можна запропонувати розповідь іноземних купців, які відвідали декілька міст Русі у XII ст.

Для засвоєння об'ємної інформації на одному уроці ефективним методом може стати *«ажурна пилка»*, яка зможе замінити лекційний виклад об'ємного матеріалу. Для цього учителю необхідно провести відповідну підготовчу роботу. Зокрема, варто підібрати увесь матеріал, необхідний для уроку та інформаційні пакети з навчального матеріалу для кожної групи учнів – «дослідників» та «експертів». Для груп «дослідників» пропонується інформація для засвоєння, яку опрацьовують до уроку. До прикладу перед вивченням теми «Проголошення Української Народної Республіки (УНР)» на уроці історії у 10 класі, пропонується для груп «дослідників» інформаційні завдання: «Прихід до влади більшовиків у Росії та реакція на це в Україні», «III Універсал УЦР. Проголошення УНР», «Внутрішня політика УЦР після проголошення УНР», «Зовнішня політика УЦР після проголошення УНР».

Після завершення підготовчої роботи вдома, групи «дослідників» презентують кожен свою опрацьовану інформацію у інших групах, де вони стають експертами з відповідних тем. Експертні групи слухають усіх представників груп «дослідників» та аналізують матеріал в цілому, проводять експертну оцінку. Після завершення роботи «дослідникам» пропонується повернутися у свої попередні групи, де вони діляться інформацією, отриманою в експертних групах. У ході роботи намагаються з'ясувати ключові відповіді на наступні питання:

✓ Які три сили вели боротьбу за владу в Києві на початку листопада 1917 р.?

✓ Чому III Універсал УЦР вважають помітним етапом у державотворенні доби Української революції 1917-1921 рр.?

✓ У чому полягала сутність політичного курсу, запропонованого українському суспільству III Універсалом УЦР?

З'ясування відповідей на вищезазначені питання підведуть до обговорення дискусійного питання, яке учителю варто запропонувати після «ажурної пилки»: «За твердженням В. Винниченка, III Універсал УЦР не мав такого схвалення в суспільстві, як I Універсал». Для того, щоб залучити усіх школярів до обговорення можна застосовувати «*коло ідей*» – інтерактивний метод, який передбачає обговорення дискусійного питання у малих групах. Висловлені групами по черзі відповіді можна коротко занотувати на дошці.

Здійснити усебічний аналіз складної політичної ситуації, обговорити проблему, яка немає простої однозначної відповіді, допоможе такий інтерактивний метод як *дебати*. Для проведення дебатів можна поділити клас на дві групи, учасникам яких пропонується зайняти відповідну позицію: «за» або «проти». Приміром, на підсумковому уроці з теми «Культура України в перші післявоєнні роки» учителем озвучується теза: «Розвиток культури в післявоєнні роки мав суперечливий характер: з одного боку, спостерігалось творче піднесення митців та вчених, з іншого – сталінська система намагалася загнати творчий процес у жорсткі ідеологічні межі».

Тому одинадцятикласникам пропонується поділитися думкою щодо проблемного питання: «Розвиток культури у повоєнний період – це час здобутків чи втрат тогочасної української науки, літератури і мистецтва?», зайнявши відповідну позицію «за» і «проти». Упродовж визначеного часу вони формулюють аргументи на захист своєї позиції і обирають доповідача-спікера, який буде виступати від імені групи. Спікери обмінюються

промовами упродовж визначеного часу, а після цього кожній групі дається можливість спростувати аргументи опонентів.

Звичайно, для організації дебатів важливо дотримуватися певних правил. Зокрема, варто дати змогу учасникам вибирати групу-команду на власний розсуд. Проте, толерантно пропонуючи відстоювати протилежну позицію, пояснити правила ведення дебатів. Варто слідкувати за тим, щоб жоден з учасників не домінував, не намагався виступити за рахунок іншого. Це дасть можливість всебічно розглянути проблему, ознайомитися з аргументами її прихильників і противників, навчить вести дискусію, допоможе сформувати навички самоконтролю та критичного мислення.

Зауважимо, що цей інтерактивний метод варто практикувати на уроках історії у 9-11 класах. Важливо заздалегідь повідомити старшокласників про проведення тематичних дебатів, для того, щоб вони могли підготуватися до участі в одній з дискусійних команд – «ствердній» або «заперечній», можливо занотувати певні матеріали або ознайомитися з заготовленими учителем роздатковими матеріалами. Як доводить досвід, учні цінують покладену на них відповідальність, і це стимулює їх до якісної підготовки до дебатів.

До прикладу, після вивчення вступної теми на уроці всесвітньої історії у 10 класі, «XX століття у світовій історії» учитель повідомляє, що перевірка знань з даної теми буде проходити у вигляді *міні-дебатів*. Ключовою тезою для дебатування може виступити висловлювання британського історика Еріка Гобсбаума у його праці, присвяченій історії XX ст., який він назвав «Віком екстремізму». Учням пропонується підібрати факти, які або підтверджують або спростовують думку вченого. У ході дебатування, підсумовуючи, учителю можна ставити підсумкове питання «Як би ви оцінили першу половину XX сторіччя?»

Дебати удосконалюють комунікативні навички, розвивають вміння аналізувати власну думку та аналізувати в цілому історичні події, зрештою

виправдовувати чи «засуджувати» явища, події, діячів тощо. Власне, саме таке завдання можуть виконувати дебати для оцінки діяльності ООН-УПА в роки Другої світової війни. У ході дебатів одна команда виступає за «виправдання», інша – «засудження». Для підготовки аргументів командам відводиться 5 хв. Після того, як аргументи будуть готовими, кожна команда може запропонувати спікера, який буде захищати аргументи своєї команди, на його виступ – 3 хв. Після виступів команди виступають з контраргументами – до 2 хв. Наприкінці дебатів – висловлюються висновки та обґрунтовуються аргументи.

Цікавою інтерактивною технологією, яка досить схожа до дебатів, є **дискусія** – просте обговорення, учасники якого висловлюють думки, доповнюючи та уточнюючи певні судження або факти. Поштовхом для організації дискусії може стати створення за допомогою дискусійних питань проблемної ситуації. Важливою відмінністю від дебатів, є те, що учитель не ставить запитання хто був правий, а хто ні, а пропонує наступні питання для дискутування: «Чи дійсно мета відображала інтереси тієї соціальної групи, представником якої він є?», «Чи були можливі альтернативні дії?» тощо. Тобто учитель такими питаннями стимулює та мотивує навчально-пізнавальну діяльність учнів.

Основними правилами дискусії є загальноприйнятими. Зокрема, у ході дискусії всі учні відкрито висловлюють думки; усі точки зору повинні прийматися; одночасно не можуть говорити двоє осіб. Організувати дискусію можна на будь-якому етапі уроку для широкого публічного обговорення спірного питання за такою схемою: теза-аргументи-спростування або доведення тези.

Важливим елементом дискусії є вступна частина, коли учитель спонукає (пропонує) до обговорення тієї чи іншої проблеми, ставлячи, приміром, наступні питання «Чому? Щоб сталося, якщо?...»

Різновидами дискусії є: **панельна дискусія («круглий стіл»), історичне ток-шоу; симпозіум.** Щодо останнього виду дискусії, то для її організації виступають 2-3 учні, які краще за інших знають обговорювану тему, після чого відбувається зональна дискусія. Приміром, у ході вивчення теми «Економічний розвиток України у 1950-х рр.», 2-3 учнів розповідають про зміни в управлінні господарством, висвітлюють ключові аспекти розвитку промисловості та сільського господарства у період хрущовської «відлиги». Після чого вчитель ставить дискусійне питання «Чи можна стверджувати, що характер економічної політики, який був суперечливим і непослідовним, неоднозначно вплинув на соціальну сферу?»

У ході такого виду дискусії як **«круглий стіл»** учасники займають місця за столом (партами), розміщуючись обличчям один до одного і ведуть бесіду на вказану тему. Позитивною стороною такої дискусії є те, що обмін думками відбувається між всіма учасниками заходу (до 20 учасників). Можна до участі у «круглому столі» залучити учителів, батьків.

Різновидом «круглого столу» є **панельна дискусія**, коли обрана група (3-5 учнів) дискутує за визначеною і підготовленою темою з іншими учасниками «круглого столу». Пізніше до дискусії долучаються решта її учасників. До прикладу такий формат «круглого столу» можна застосувати для закріплення вивченого матеріалу на уроках історії України у 10 класі після вивчення теми «Україна в другій половині 1919 р.». Панельну дискусію можна організувати, поставивши проблемне питання: «Яким видався період другої половини 1919 р. для Директорії?», «Чи можна стверджувати, що це період прорахунків Директорії?» Чи були і певні здобутки?»

Елемент панельної дискусії можна застосувати і під час вивчення нового матеріалу. Приміром, у ході вивчення теми «Україна в умовах нацистської окупації» на уроці історії України у 10 класі, після ознайомлення з умовами нацистського «нового порядку» та життя населення в умовах окупації, учитель може організувати міні-панельну дискусію, поставивши

проблемне питання «Чи можна вважати людей, які боролися за незалежність України та йшли на співробітництво з Німеччиною, колаборантами?» Або ж на уроках історії України у 11 класі під час вивчення теми «Зростання громадської активності. Декларація про державний суверенітет», після визначення взаємозалежності між подіями в економіці СРСР та падінням життєвого рівня населення, можна провести міні-панельну дискусію за проблемним питанням: «Чому в роки «перебудови» не вдалося подолати дефіцит?». Логічним продовженням міні-дискусії з означеної теми може стати обговорення проблемного дискусійного питання у групах: «Чому реформування радянської моделі розвитку призвело до її розвалу?»

Наприкінці вивчення теми чи розділу на уроках історії у 9-11 класах найкраще використовувати різновид дискусії – *історичне ток-шоу*. При цьому важливо дати старшокласникам якомога більше інформації з обраної теми у різних джерелах. Тематику дискусії варто оголосити заздалегідь, щоб всі учасники історичного ток-шоу мали час на глибоке вивчення, підготовку доповідей та запитань. З-поміж учнів визначеного класу або за бажанням, або шляхом жеребкування обирається група експертів, які будуть виступати «гостями ток-шоу». Кожен експерт має представляти певну точку зору на проблемне питання та аргументовано її висловлювати. Ведучим ток-шоу стає учитель історії. Приміром, у межах теми «Етносоціальні процеси та рівень життя населення. Проголошення незалежності України» в 11 класі може бути кілька змістовних доповідей: «Зміни у складі населення України, соціальні проблеми», «Загальна характеристика соціальних змін в українському суспільстві», «Міжнаціональні відносини в Україні».

Усі учасники історичного ток-шоу розміщуються в імпровізованій студії-класі, у центрі класної кімнати – учні та експерти, а по колу – глядачі-учні. Учитель по черзі запрошує експертів до виступів, які лаконічно знайомлять присутніх з сутністю та основними тезами обговорюваної тематики. Учні-глядачі уважно слухають виступи експертів, ставлять їм запитання. Після виголошення всіх доповідей учитель запрошує учнів-

глядачів та учнів-експертів до панельної дискусії, поставивши наступне питання: «Чому, на ваш погляд, в Україні, на відміну від багатьох інших країн СНД за часів незалежності не відбулося серйозних міжетнічних конфліктів? Що ви можете порадити для запобігання таким конфліктам у майбутньому?»

Такі інтерактивні прийоми, як історичне ток-шоу та панельна дискусія, допоможуть учням-старшокласникам добирати переконливі аргументи, висловлювати та захищати власну позицію, не боятися публічних виступів і суперечок.

Ще одним різновидом дискусії є дискусія «**6х6х6**», під час якої клас поділяється на 6 груп (по 6 учнів у кожній), упродовж 6 хвилин обговорюють проблему. Потім учитель, який виступає у ролі ведучого, створює 6 нових груп таким чином, щоб до кожної групи увійшов хоча б один представник з першої дискусійної групи. Після цього групи висловлюють свою позицію стосовно порушеної проблеми.

Досить подібний вид дискусії до панельної є **концентричні кола**, коли невелика група дискутує між собою, залучаючи до обговорення якомога більше учнів класу.

Метод усіх можливих варіантів, так зване «**дерево рішень**», різновид дискусії, який використовується для прийняття рішення в ситуації, коли неможливо дати простої й однозначної відповіді на поставлене завдання. Наприклад, на уроці історії України у 10 класі, закріплюючи вивчений матеріал з теми «Українська держава», учитель ставить дискусійне питання: «Чи політика гетьмана П. Скоропадського була послідовною, виваженою, історично виправданою?» Учасники обговорення детально аналізують усі варіанти прийнятих гетьманом рішень, випишують у дві колонки досягнення та прорахунки кожного з них, а також ті наслідки, до яких вони привели. Усі учні заповнюють таку таблицю, що допомагає краще зрозуміти механізм прийняття рішень гетьманом П. Скоропадського у внутрішній та зовнішній політиці.

Спонукає до роздумів та розвиває критичне мислення **текстова дискусія**. Дана форма дискусії проводиться на основі вивчення уривків з статей науково-популярних публікацій, книг, уривків з спогадів, документів. Приміром, підсумовуючи вивчений матеріал з теми «Національно-культурне життя радянської України», учитель може зачитати уривок з книги сучасного українського історика С. Кульчицького, який зазначав, що у період непу «однією рукою режим розгортав культурне будівництво, створював умови для розкриття народних талантів і розвитку масової культури, а другого – держава знищувала таланти, нівечила долі митців, які не вписувалися своєю творчістю в офіційні колони». Після цього учні діляться на дві групи та відстоюючи різні точки зору, використовуючи цитати, факти, приклади, із підручника, дискутують з означеної проблеми.

Під час обговорення дискусійних питань можна застосовувати **«метод прес»**, який навчає учнів виробляти і формулювати аргументи, висловлювати думки. Варто заздалегідь запропонувати алгоритм даного методу, який складається з 4-ох ключових фраз:

- ✓ позиція: починайте зі слів «...я вважаю, що...»;
- ✓ обґрунтування: починайте зі слів «тому, що...»;
- ✓ наведення прикладу: починайте словами, «...наприклад...»;
- ✓ висновки: закінчіть словами «отже, ...таким чином...».

Звичайно, «метод-прес» варто застосовувати у ході обговорення у широкому колі якогось спірного питання, тобто такого, яке не має однозначної відповіді і дозволяє різні точки зору, інколи зовсім протилежні. У ході застосування даного методу не ставиться запитання: хто правий, а хто – ні в тому чи іншому питанні. Важливо, щоб у центрі уваги був ймовірний перебіг подій, пошук відповіді на запитання: чи були альтернативи? Кожне твердження учнів повинно супроводжуватися аргументацією та обґрунтуванням, з цією метою учителю варто ставити питання «Які факти можуть свідчити як доказ вашої думки, тези, твердження?», «Якими ви керувалися думками, оперували фактами, коли дійшли до такого висновку?»

На початку вивчення теми або на початку уроку у 9-11 класах можна застосовувати метод *«займи або зміни позицію»*, який супроводжується також дискусійними питаннями. Такий метод використовується для демонстрації розмаїття поглядів на проблему, яка вивчатиметься. Можна використовувати дві протилежні думки, які не мають однієї правильної відповіді.

Приміром, на початку вивчення теми «Український національно-визвольний рух у Західній Україні у 1944-1950-х рр.» в 11 класі, учитель зазначає, що український національно-визвольний рух у краї розгорнувся у 1944 р., одразу після вступу сюди Червоної армії, як форма опору порядкам, запроваджуваним новою владою. Захищаючи себе від наступу тоталітарного режиму, населення вдавалося до різних методів боротьби – від саботажу до збройного опору. Організаторами боротьби стали Організація українських націоналістів (ОУН) та Українська повстанська армія (УПА). Оцінка їх діяльності була неоднозначною. Учитель зачитує уривок з документу, який вміщений у шкільному підручнику історії 11 класу. Із доповідної записки прокурора військ МВС Українського округу Г. Кошарського на адресу секретаря ЦК КП(б)У М. Хрущова «Про факти грубого порушення соціалістичної законності в діяльності так званих спеціальних груп МДБ» від 15 лютого 1949 р. «...Міністерством держбезпеки УРСР і його управлінцями в західних областях України з метою виявлення ворожого українсько-німецького націоналістичного підпілля широко застосовуються так звані спецгрупи, що діють під виглядом бандитів «УПА».

Далі учитель пропонує учням зайняти позицію, противників чи прихильників висловленої вище думки. Розглядаючи протилежні позиції з дискусійної проблеми, школярі знайомляться з альтернативними поглядами; прогнозують, які наслідки мали індивідуальні позиції і політичні рішення для суспільства; вчаться висловлювати власну думку; отримують додаткові знання з теми.

Розділ III

НЕСТАНДАРТНІ УРОКИ ІСТОРІЇ

Традиційна структура комбінованого уроку, яка складається з чотирьох елементів (опитування, пояснення вчителя, закріплення та домашнього завдання), дещо обмежує можливості широкого залучення різноманітних інтерактивних форм, методів навчання, тим самим стримує активізацію освітнього процесу.

Найдосконаліші схеми структур уроку М. М. Скаткіна, І. Я. Лернера, В. О. Онищука, Ю. К. Бабанського не забезпечать його ефективності, бо потребують творчого підходу до його підготовки. Учені-педагоги дають лише основу, канву, по якій кожен учитель повинен мережити свої власні педагогічні неповторні візерунки. Тому кожний учитель сучасної української школи просто зобов'язаний створювати «свій урок» – нестандартний, нетрадиційний, творчий.

Нетрадиційний урок – це імпровізоване навчальне заняття, яке не має традиційної структури. Тому учитель під час такого уроку може не дотримуватися чітких етапів освітнього процесу, не використовувати тільки традиційні види та методи роботи. Викладання курсу історії – складного, проблемного, нового, цікавого передбачає творчу ініціативу вчителя у виборі форм і методів роботи, які забезпечують зацікавлення учнів, сприятиме формуванню ключових компетентностей.

Водночас зауважимо, що повністю переходити на викладання історії у форматі нетрадиційних уроків також не варто. Адже, підготовка до них вимагає значної витрати часу, та і прийоми й методи нетрадиційних уроків мають ігрове спрямування.

Варто підкреслити, що на відміну від традиційних уроків, плануючи проведення нестандартних уроків учитель повинен повною мірою

враховувати вікові особливості, інтереси, нахили, здібності кожного свого учня.

Особливість нестандартних уроків полягає в оригінальному структурованому поєднанні змісту і форми, де зберігаються певні елементи традиційних уроків – сприймання нового матеріалу та його засвоєння, осмислення, узагальнення, застосування, проте дещо в інноваційному форматі.

Певну класифікацію нестандартних уроків подає Н.П.Волкова, відповідно до якої скомпоновано їх типологію.

3.1. Уроки змістовної спрямованості

До указаної групи відносять ***уроки-семінари, уроки-лекції, уроки-конференції.***

Урок-семінар – такий тип навчального заняття, у ході якого відбувається обговорення самостійно підготовлених учнями рефератів, доповідей, інформаційних повідомлень. Звичайно, учителю необхідно попередньо забезпечити підготовку учнів, прослухавши доповідачів, які поділяться своїми поглядами із згаданих питань. Попередні завдання можуть бути груповими та індивідуальними. Учителю варто запропонувати рекомендований список літератури та Інтернет-джерел для опрацювання школярам.

Відповідно до дидактичної мети розрізняють такі види семінарів: ***тематичні***, готуючись до яких школярі самостійно за рекомендованим планом і списком літератури опрацьовують невідомі раніше їм історичні факти, а потім обговорюють колективно в класі; ***узагальнюючі***, які доцільно проводити після вивчення розділу або великої теми; ***систематизуючі***, що проводяться або після вивчення великого розділу або цілого навчального курсу.

Отже, уроки-семінари дозволяють ефективно організувати самостійну роботу учнів 9-11 класів з довідковою літературою, підручником, іншими джерелами інформації, реалізувати диференційований підхід у навчанні з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей старшокласників, створювати умови для формування і розвитку науково-творчих умінь і навичок. У вигляді семінарських занять з історії України у 9-11 класах наприклад, можна провести уроки з таких тем: «Розвиток культури й духовного життя у 1953-1964 рр., (тематичний урок-семінар в 11 класі), «Україна в період загострення кризи радянської системи (підсумковий урок-семінар в 11 класі); «Україна в роки Першої світової війни (узагальнюючий урок-семінар у 10 кл.).

Незважаючи на те, що семінарські заняття засновані на методах активного навчання, однак часте їх використання веде до перевантаження учнів. Тому уроки-семінари доцільно проводити 5-6 разів під час навчального року.

Уроки-лекції проводяться у старшій школі під час вивчення нового матеріалу, який мало пов'язаний з попереднім. На початку проведення такого типу нестандартного уроку необхідно запропонувати план уроку-лекції. А у ході самої лекції учитель виписує на дошці глосарій ключових слів, персоналії, основні дати та поняття. На початку такого уроку бажано сформулювати перед учнями проблемне питання, над яким вони будуть міркувати упродовж заняття, робити узагальнення після кожного розглянутого питання плану лекції. Приміром, на початку уроку-лекції в 11 класі з історії України на тему «Західноукраїнські землі у 1918-1919 рр.» можна запропонувати наступне проблемне питання: «Чи стало проявом волі місцевого українства до незалежності й прагнення жити в єдиній соборній Україні виникнення й існування ЗУНР?»

Кращому сприйняттю лекційного матеріалу сприятиме **інтерактивна лекція**, під час якої виклад навчального матеріалу супроводжується відеопрезентацією, малюнками, схемами, діаграмами тощо.

3.2. Уроки на інтегрованій основі (уроки-панорами, уроки-комплекси)

Такі типи уроків називають інтегрованими, бінарними, які проводять кілька вчителів, один з яких виступає ведучим. Можна поєднати на таких уроках різні предмети: історію та географію («Великі географічні відкриття», 8 клас), історію та іноземну мову («Україна у системі міжнародних відносин ХХ ст.», 11 клас), історію, музику та образотворче мистецтво («Розвиток культури України наприкінці ХVІІІ – ХІХ ст.») (9 клас).

Уроки-панорами варто практикувати для узагальнення і систематизації набутих знань учнів, які доповнюються опрацюванням додаткової історичної літератури. До прикладу, у 8 класі такий тип уроку можна провести з теми «Хотинська війна 1621 року», який допоможе детальніше ознайомитися з минулим рідного краю, спонукатиме до пошуково-пізнавальної діяльності. На такому уроці важливий мотиваційний момент навчальної діяльності учнів. Приміром, учитель може озвучити наступний орієнтовний мотиваційний вступ на уроці: «Наша зустріч сьогодні торкнеться тільки однієї сторінки багатотомного роману, окремі видання якого у нас є на книжковій виставці (звернути увагу на книжкову виставку, присвячену 400-річчю Хотинської війни), роману, написаного відомими і невідомими у книжковому царстві роману, окропленого сльозами і кров'ю. Назва його чітка і лаконічна – «Історія – це роман, який був насправді» (епіграф уроку). До студії уроку-панорами «Як це було? Слідами історії» запрошені молоді перспективні «історики» 8 кл. та «хронологісти». У студії працює «Довідкове бюро: Ми спробуємо відтворити панораму подій початку 20-х рр. ХVІІ ст., а саме – події Хотинської війни. Отож, як це було...».

3.3. Уроки-змагання (уроки КВК, уроки-аукціони, уроки-турніри, уроки-вікторини, уроки-конкурси)

Подобаються учням уроки історії, проведені у вигляді практичних занять – ***навчальних ігор, КВК, турнірів, брейн-рингів, вікторини, конкурсів***, які планують як повторювально-узагальнювальні уроки з певних вивчених тем чи розділів. На таких уроках школярі вчаться критично мислити, самостійно «добувати» знання, швидко знаходити правильну відповідь.

Урок-КВК, який можна проводити у 5-11 класах формуватиме стійкий інтерес до навчання, сприятиме організації самопідготовки учнів, систематизації набутих раніше знань. На таких нестандартних уроках клас поділяють на навчальні групи, які будуть вступати у навчальний «двобій». Конкурсними випробуваннями, до прикладу, можуть бути такі міні-інтелектуальні види завдань: «Розминка» (називають цікаві факти з вивченої теми, дають відповідь чи це правдиве твердження чи ні), «Пояснити вислів або розшифруй аббревіатуру», «Відновити втрачений текст» (на картках записаний невеликий за об'ємом текст, що стосується навчального матеріалу, де пропущені словосполучення або слова, роки, назви тощо), «Домашнє завдання» (скласти розповідь від першої особи про ту чи іншу історичну подію тощо).

Важливо, що окрім двох команд гравців, решту учнів класу не просто споглядають гру, а стають справжніми «вболівальниками» – групою підтримки. Вони можуть давати тлумачення того чи іншого висловлення, поглиблюватимуть, деталізуватимуть відповіді гравців команд. До прикладу, на уроці-КВК з історії України у 9 класі, який проводиться після вивчення теми «Західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини ХІХ ст.», після відповідей команд на одне із запитань «Розминки»: «Чи вірне твердження, що після 25 листопада 1890 р. розпочалася «нова ера» в українсько-

польських відносинах?», можна звернутися до «групи підтримки»: «Які далекосяжні наслідки мала «нова ера»?»

Підсумкові уроки з вивчених тем можна провести у формі *історичного турніру або брейн-рингу*. На відміну від телевізійної гри, структура цих інтерактивних видів передбачає більше коло учасників. Спочатку традиційно грають дві команди (по 6 осіб), а третя команда – «в запасі». Решта учнів класу – «група підтримки», яка виступає активним учасником брейн-рингу. У кожному раунді, приміром, пропонується по 5 питань, які оцінюються відповідними балами. У наступному раунді та команда, яка набрала меншу кількість балів – вибуває, а її місце займає третя – «запасна» команда.

«Група підтримки» не просто споглядає змагання, а теж відповідає на поставлені їй запитання, поглиблює відповіді «знавців історії». Наприклад, на історичному брейн-ринзі з теми «Культура України в другій половині XVIII ст.», учитель, після поставленого запитання до учасників команд «Який найпоширеніший був тип початкових шкіл на середину XVIII ст. на українських землях?» та відповідей учасники команд «Українські народні школи», звертається до «групи підтримки»: «А хто утримував найпоширеніший тип початкових шкіл – українські народні школи? Якою мовою тут здійснювалося навчання?»

3-поміж команди-«переможниці» на КВК, турнірі, вікторині або конкурсі визначають найкращого знавця теми. Для цього можна використати бліц-запитання.

До проведення *уроку-аукціону* з історії необхідно підготувати перелік запитань з підсумкової теми, які будуть «продаватися» на «аукціоні», і на які всі учні мають знайти відповіді. Для проведення «аукціону» обирається експертна група та її ведучий, який і визначає порядок запитань, які будуть «продаватися». До прикладу, ведучий називає учня, а той відповідно – номер запитання. Ведучий звертається до класу із запитанням: «Хто хоче купити це запитання?» (тобто «Хто знає відповідь на дане запитання?»), рахуючи:

«Раз», – знову читаючи запитання і оголошує: «Два»... Якщо ж піднімається рука «покупця», надає йому слово. Учитель за відповіді нараховує відповідні бали. Коли запитання повністю куплене, ведучий називає наступного «покупця».

3.4. Уроки суспільного огляду знань (уроки-творчі звіти, уроки-заліки, уроки-експромт-екзамени, уроки-консультації, уроки-консиліуми)

Зазначені типи нестандартних уроків планують для опрацювання найскладніших розділів навчальної програми. Вони мотивують самостійну пізнавальну активність школярів, спонукають до опрацювання додаткової літератури. Здебільшого їх проводять наприкінці семестру або навчального року.

Цікавою формою навчальної діяльності є *симпозіум*, у ході якого відбувається обговорення думок членів групи у вигляді виступів із заздалегідь підготовленими повідомленнями. Після цього виступаючі відповідають на запитання учнів класу.

Проведення уроків-симпозіумів практикують у старшій школі – 9-11 класах. Приміром, такий урок можна провести у 10 класі для опрацювання навчальної теми «Насильницька колективізація та опір її населення. Голодомор 1932-1933 рр.». Заздалегідь учитель пропонує окремим групам підготувати такі повідомлення: «Більшовицький курс на суцільну колективізацію», «Ліквідація куркульства як класу», «Весняна криза 1930р. сільськогосподарського виробництва», «Голодомор 1932-1933 рр. та його трагічні наслідки». Для доповідачів групи варто поставити наступні проблемні запитання: «Чим суцільна колективізація відрізнялася від попередніх періодів соціалістичного реформування села? Чи були пов'язані між собою процеси індустріалізації та суцільної колективізації, чи вони просто збіглися в часі? Чи колективізація забезпечила здійснення індустріального стрибка, за який було сплачено надто високу ціну?»

3.5. Уроки комунікаційної спрямованості (уроки-усні журнали, уроки-діалоги, уроки-роздуми, уроки-диспути, уроки прес-конференції, уроки-репортажі)

Такого типу нестандартні уроки передбачають використання різноманітних мовних засобів, самостійне опрацювання навчального та додаткового матеріалу, підготовку рефератів, доповідей, обговорення.

Уроки-усні журнали, уроки-діалоги проводять з метою оволодіння новими знаннями, поглиблення та узагальнення раніше набутих знань. Для їх ефективного проведення варто сформулювати назви рубрик (сторінок), запропонувати список рекомендованої літератури та Інтернет-ресурсів. Практикується їх проведення у 5-8 класах. Для урізноманітнення освітнього процесу на уроках-усних журналах та уроках-діалогах можна запрошувати батьків, фахівців різних спеціальностей, очевидців певних подій, старожилів населеного пункту, бібліотекарів тощо. Метою уроків-роздумів передбачено узагальнення та систематизацію набутих знань під час вивчення певної теми або розділу, розвиток вміння аналізувати, співставляти факти і події, висловлювати власну думку. До прикладу, такий нестандартний урок можна провести з підсумкової теми «Основи суспільно-економічного життя України у 2005-2010 рр.» в 11 класі. Кращі знавці історії можуть виступити у ролі експертів, яким пропонується висловити думки-роздуми щодо причини та результатів «помаранчевої революції», причини популярності опозиційних сил на початку ХХІ ст. Далі старшокласники з'ясовують, коли відбувся розкол серед «помаранчевих» політичних сил, розмірковують, чому відбулися дострокові вибори до Верховної Ради у 2007 р. Після полемічних роздумів укладають під керівництвом учителя структурно-логічну схему перегрупування політичних сил в Україні у 2005-2010 рр.

Логічним продовженням уроку-роздуму може стати ***урок-дискусія*** за проблемним питанням: «Якою була головна причина політичної нестабільності України у 2005-2010 рр.?».

Варто підкреслити, що на уроці-дискусії учитель має зорганізувати широке обговорення таких суперечливих питань, стимулюючи цим самим учнів-старшокласників до висловлення власних думок, доповнень та уточнень певних суджень або фактів. Важливо, щоб під час уроку-дискусії школярі навчалися слухати уважно і не перебивати одне одного; уникали реплік, що принижують людську гідність; поважати думки опонентів, прагнули зрозуміти їх; виявляли стриманість, уміння з гідністю визнавати недоліки своєї аргументації.

Для демонстрації різних поглядів з певної проблеми варто застосовувати на уроці-дискусії так звану **панельну дискусію** (засідання експертної групи), яка передбачає обговорення дискусійного питання невеликими групами (4-6 учнів) у два етапи: обговорення проблеми всіма учасниками кожної групи; виклад позиції групи у виступах. Таку панельну дискусію можна зорганізувати у 7-11 класах, розглядаючи наступні проблемні питання: «Виникнення козацтва: причина або наслідок національно-визвольної боротьби українського народу (Історія України, 8 клас); «Поразка військ Червоної Армії влітку 1941р.: наслідок неготовності до війни або непродумані дії керівництва» (Історія України, 11 клас), «Неп – вимушений захід чи планомірна політика більшовиків?» (Історія України, 10 клас).

3.6. Уроки театралізовані (уроки-спектаклі, уроки-концерти тощо)

Такі уроки проводять у межах діючих програм і відповідного визначеного навчальним планом часу. Нестандартний **урок-спектакль та концерт** – це імпровізоване навчальне заняття, яке має особливу структуру. Незважаючи на те, що ці уроки потребують відповідної масштабної попередньої підготовки, як учителі, так і учнів, вони дозволяють не тільки засвоїти матеріал в ігровій формі, але й формують в учнів артистичні здібності, комунікативне спілкування. Дидактичними основами проведення

таких нестандартних уроків є: сценарій, театральні реквізити (декорації, костюми тощо), попередні репетиції. Уроки-спектаклі та уроки-концерти варто практикувати для учнів 5-8 класів, які можуть бути у вигляді подорожей, наприклад: «Подорож в Стародавній Єгипет» (Всесвітня історія, 6 клас), «Один день у слов'янському поселенні» (Історія України, 5 клас), «Один день грецького полісу» (Всесвітня історія, 6 клас), «Відвідини іноземних купців столярного града Києва у X ст. (Історія України, 7 клас).

Принципами створення таких форм уроків як урок-спектакль, урок-концерт, може бути підказана (визначена) самою темою та відповідною історичною епохою, а у її основі відтворення зовнішніх атрибутів найбільш типових для того часу. Для більш образного уявлення, зазначені форми можна практикувати і на уроках засвоєння нових знань.

Особливістю таких форм є те, що текст ролей складають самі школярі, які рецензуються перед спектаклем учителем. Звичайно, враховується і імпровізація, і наближеність дійства до історичної епохи.

3.7. Уроки-ділові, рольові ігри (уроки-суди історії)

Такі уроки передбачають виконання ролей за певним сценарієм, а також імітацію різнопланової діяльності, історичних подій тощо. Відповідно до методики проведення, ігрова модель на уроках може бути сюжетною, рольовою, діловою. Метою проведення зазначеної форми уроків є навчання учнів аналізувати історичні явища, розвиток вмінь давати особисту оцінку історичним діячам, опираючись на одержані у ході самостійної роботи знання. Та і власне, такі форми проведення уроку зацікавлюють учнів, спонукають до більш відповідального опрацювання навчального матеріалу.

Прикладом такої форми може бути **урок-суд** над історичними постатями. Приміром, урок-суд над Іваном Мазепою сприятиме більш глибокому ознайомленню учнів з одним з відомих і суперечливих гетьманів України на основі опрацьованого додаткового матеріалу, використовуючи всі

факти з життя гетьмана. Водночас це допоможе школярам більш детально визначити, яке місце посідала Україна у подіях Північної війни, охарактеризувати хід та наслідки повстання Івана Мазепи проти Росії. Важливо охопити максимальну кількість учнів класу, основними дійовими особами тут виступають: «суддя», «прокурор», «секретар суду», «свідки-очевидці», «адвокат», «помічник адвоката», «журналісти, які проводили незалежне журналістське розслідування», «експерти», «присяжні засідателі».

Необхідно, щоб під час підведення підсумків на уроці-суді учитель обов'язково провів рефлексію у ході якої школярі продовжать речення: «Було цікаво, бо...», «Було складно, тому що ...», «Я зрозумів, що ...», «Тепер я зможу...», «Як би я вчинив на місці Івана Мазепи?»

Важливо, щоб учні, які не отримали «головних» ролей на уроці-суді, залишалися активними учасниками освітнього процесу. Вони можуть бути «присяжними засідателями», і упродовж усього «суду» фіксуватимуть у власних записах позитивне і негативне у діяльності історичної особи, чи навіть епохи, для того, щоб наприкінці уроку проголосували за «правильний вердикт», оголосити своє рішення, зачитавши свої висновки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Ачкасов А. Є. Ігрові та дискусійні методи проведення уроків історії. *Історія та правознавство*. 2010. № 15 (223). С. 6–12.
2. Баханов К. О. Навчання історії в школі: інноваційні аспекти. Харків : Вид. група «Основа», 2009. 176 с.
3. Богачик Т.С. Традиції та інновації у викладанні суспільних дисциплін. *Історія України*. 2006. №4 (452). С. 8-9.
4. Венцова Н. О. Дискусія як метод навчання історії в школі. *Збірник наук. праць Бердянського педагогічного університету (педагогічні науки)*. Бердянськ : БДПУ, 2004. № 1. С. 151–159.
5. Волкова Н.П. Педагогіка: навч. посіб. Київ: Академвидав. 2007. 615 с.
6. Гребенюк О. Технологія проведення історичної дискусії на уроках. *Історія України*. 2002. № 37. С. 25-27.
7. Десятов Д. Виховання толерантності на уроках історії. *Історія в школах України*. 2006. № 10. С. 27–31.
8. Крамаренко С. Г. Інтерактивні техніки навчання як засіб розвитку творчого потенціалу учнів. *Відкритий урок*. 2002. № 5-6. С. 7-11.
9. Левітас Ф. Л., Салата О.О. Методика викладання історії: практикум для вчителя. Харків : Основа, 2007. 112 с.
10. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії. Харків : Вид. група «Основа»; «Тріада +», 2007. 192 с.
11. Муляр О., Василенко Н. Використання дискусійних методів на уроках історії як спосіб виховання толерантності учнів. *Педагогічний дискурс*. Випуск 16, 2014. С. 124-127.
12. Пометун О. І., Пироженко Л.В. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. Київ : АПН, 2002. 136 с.
13. Пометун О.І, Гупан Н.М. Практичні заняття з історії в основній школі: методичний посібник. Київ: ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 160 с.